

Művészeti diákköri dolgozat

Készítette: Csordás Mónika
SZTE JGYPK Ének – zene tanár szak MA I. évfolyam

Zongorán bemutatandó művek:

F. Chopin: Asz-dúr (op.17 nr.3), B-dúr (op.7. nr.1.) mazurka

A. Szkrjabin: fisz-moll, g-moll, gisz-moll (op.3 nr. 2,3,9) mazurka

A dolgozat címe:

Chopin és Szkrjabin mazurkái

Témavezető : Dr. habil.Maczelka Noémi DLA intézetvezető főiskolai tanár

2012. november

Témaválasztás

Témaválasztásomat leginkább a két zeneszerző iránti hódolatom befolyásolta. Zeneiskolai tanulmányaim során sok Chopin - darabot játszottam, Szkrjabin - darabokat viszont egyáltalán nem. Chopin gyermekkorom óta az egyik kedvenc zeneszerzőm, zongoradarabjai sokat mondanak számomra. Közel érzem érzelmi világomhoz, gondolkodásmódomhoz. Mindig rábukkanok bennük valami gyönyörűre, kifejezőre, amely megfog és így később mindet kimondhatatlanul megkedvelem.

Szkrjabin munkásságáról hallottam már korábban, de nem játszottam tőle zongoradarabokat. Az Ének-zene Tanszéken megkezdett tanulmányaim után választottunk egy balkezes prelűdöt, amely nagyon megtetszett, és inspirált arra, hogy további darabok után kutassak.

Mivel a Chopin mazurkák is nagyon megragadtak, jó ötletnek gondoltam, hogy elővegyek néhány Szkrjabin mazurkát. Miután olvastam Szkrjabin életrajzában, hogy muzsikájára Chopin nagy hatással volt, úgy gondoltam, lehet valami hasonlóság a Chopin és a Szkrjabin mazurkák között. Ahogyan később kiderült számomra, valóban így van. Ha a tempoválasztásra, a ritmus-, a melizmák-, előkék-, a motívumok használatára, a mazurkák karakterére figyelünk, láthatjuk, hogy Chopin nagy mértékben hatott Szkrjabin zenéjére.

A műveikben található sok közös elem ellenére egyedi, sajátos hangzásra is fel lehet természetesen bennük figyelni. Chopin mazurkáira a lengyel táncritmus hatott, míg Szkrjabin mazurkáiban a szláv tánc népi kapcsolatainak dallamvilága és jellegzetes ritmusa lelhető fel. Magam kimondottan vonzódok az orosz zeneszerzőkhöz, főként Rachmaninov muzsikájához. Az orosz zene dallamvilága, a darabok kifejezőereje, az energia, amely árad belőlük és körülvesz, mind pozitív hatással van rám.

Amikor Szkrjabin mazurkáit játszom, mindig elgondolkodom, mit szeretett volna kifejezni a zeneszerző. Más érzelmeim vannak, amikor Chopin darabokat játszom. Valószínűleg azért, mert tőle már több darabot ismerek. A Chopin mazurkák kacér megoldásai, játékos hangulata, a keleties dallamvilág jellemzői mind egy olyan világot nyitnak meg számomra, amely nagyon kedves, kellemes és pozitív érzelmeket vált ki bennem.

A Szkrjabin mazurkáknál egyelőre próbálom megtalálni azt az egyedi hangzást, amely különleges érzelmeket vált ki bennem. Jelenleg még nem tudom kifejezni és elmondani, pontosan mit érzek. Olyankor elengedem magam és hagyom, hogy a zene magával ragadjon. Néha megtörténik az is, hogy néhány percre elkalandozom a Chopin-i világba.

A három különböző mazurka olyan, mintha egymás után énekelné a dallamot. Nagyon sok felvételt meghallgattam, s úgy találtam, hogy kifejezetten jól kapcsolódnak össze ezek a művek. A mazurkák hangnemei is nagy hatással voltak rám, mert különösen szeretem a moll hangnemű darabokat.

A fenti szubjektív gondolatok után rátérek a Chopin és Szkrjabin mazurkák jellemzőire.

Frédéric François Chopin (Fryderyk Franciszek Chopin)

1810- 1849

A 19. század lengyel zeneszerzője 1810-ben született. Minden művében jelen van a zongora, vagy szólóban vagy kísérettel, kísérőként vagy kamarapartnerként. Zongoramuzsikája különleges rubatot igényel. Gyakran használ kromatikus hajlításokat. A zeneszalonokban megismerte a *noktürn* egy magasabb szintre emelt változatát, hallotta a népszerű tánczenéket, mint amilyen a *lengyel mazurka*, a *bécsi keringő*. *Balladákat* is szerzett, és önálló darabként *scherzókát*. A Bach-féle *prelűdök* továbbfejlesztése is neki köszönhető. Több dallama közismert, jellemző, népszerű, könnyen megjegyezhető, mint például a *Forradalmi etűd* (Op. 10. No. 12) ; a *Perc keringő* (Desz-dúr op. 4), a *Fantaisie-Improptu* (cisz-moll, op. 66).

A Chopin - mazurkák

Chopin így írt a mazurkákról: “Szeretem őket, mint ahogy öregedő szülők szeretik apró gyermekeiket.”¹ Chopin a mazurkáiban mutatkozott a legtermékenyebbnek. Ebben a műfajban sokféle arcát tárja elénk. Központi helyet foglal el az életében, végigkíséri egész zeneszerzői pályáját. A mazurkák zenei megformálásában és hangvételében a lengyel népzene elemei találhatók meg leginkább. 1810 és 1849 között írta őket, legelső műveinek egyike is ebben a műfajban íródott. Színes árnyalatokat, rejtett érzelmeket, fellobbanó szenvedélyeket fejeznek ki. Életének záró szakaszában is meghatározó a szerepük: a fisz-moll mazurka az utolsó műve. Maurice Brown megjelent katalógusa (javított kiadásban) 57 mazurkát tüntet fel.

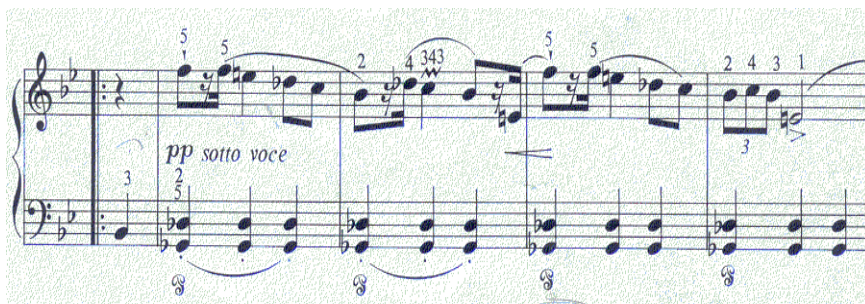
A mazurka jellemzői: $\frac{3}{4}$ -es ugró- és forgótánc, a Varsó környéki Mazowsze-vidékről származik. Régebbi formájában társasági tánc volt. Chopin műveiben az eredeti gyors, pontozott, váltakozó hangsúlyra lehet figyelni. Az eredeti típusú mazurka mellett más hasonló népi táncokat is használt: a Kujavy - vidékről származó kujawiak - ot (lassúbb, líraibb lejtésű), és a mazurka elődjének tekintett oberek (obrót – lengyelül: forgás) triolás mozgásait egyaránt. Kétféle metrum jellemzi: a krétai (kihegyezett, pontozott indítású képlet) és az ionicus a minori (egyenletesebb, békésebb lüktetés). Szabadon alkalmazza a népies metrumokat, költőien fejezi ki magát. Némelyik mazurkában mellőzi a mazurka - ritmust. Stílusárnyalatait és technikáit lengyel népitánc, keringő, érzékies olasz románc vagy Bach-többszólamú stílusvilágának használata teszi egyedivé. Ezek mellett természetesen saját érzelmeit is beleszötte műveibe.

Sok olyan darab keletkezett, amely tempó-előírás nélküli, vannak olyanok, melyeknek csak metronómjelzése van, illetve olyanok is, melyeknek tempóját zenei kifejezés és metronómjelzés is meghatározza. Ha nincsenek külön utasítások a tempót illetően, a karakter határozza meg azt (mérsékelt tempójúak). A két mazurka (op.7 nr.2 B-dúr és op. 17 nr.3 Asz-dúr), amelyet játszom, Vivace, illetve Lento assai tempójelölésűek.

A mazurkáknak többféle ritmusképletet is ötvöz. A variáláshoz gyakran ritmust változtat, a mozgást sűríti vagy ritkítja. A bevezető részekben jambikus vagy trocheikus lüktetés figyelhető meg. A mazurkatáncban észlelhetők a dobbantások, a hangsúlyok

¹ Idézi: Frank Oszkár. A romantikus zene műhelytitkai- II. Chopin: mazurkák, prelűdök, noktürnök, balladák. Budapest, 1999. 62 p.

Az 57 mazurka közül a legtöbb C-dúrban, Asz-dúrban (mint pl. az op. 17 nr. 3) és a-mollban van. További gyakran használt hangnemek: cisz-moll, H-dúr, Desz-dúr, B-dúr, gisz-moll, esz-moll. Egyszer sem használ d-mollt, A-dúrt és Esz-dúrt. A többféle karakter kifejezésének egyik eszköze lehet a hangnemek megválasztása, így az nagy fontosságú. A műveken belüli hangnemekváltással változik a karakter is. A dúron és mollon kívül számtalan modális, vagy más hangkészletű motívumot használ. A lengyel népzene egyik sajátossága a líd-módusz, amely megtalálható pl. az op. 7 nr. 1-es B-dúr mazurkában. Ebben a mazurkában a második közjátékban megjelenik a közkedvelt bő szekund fordulat. A dallam alatt furcsa „gesz-desz” dudakíséret szól.

² Kecskeméti István: Fryderyk Chopin: Mazurkák. In: A hét zeneműve. 1977/3 július - szeptember. Szerk. Kroó György. Budapest, 1977. 118p.

A táncdallamot követi két újabb táncdallam, a dinamika és a melódia a másik irányba fordul, az olasz áriák dallamai hangzanak fel, kifinomult harmóniakat használ. A második közjátékban a “rubato művészien kiaknázott, népzenei ihletésű eleme ennek a varázslatos hangnak, amely lehalkítottságával, tompa lüktetésével, átértelmezett ornamentikájával és fanyar dallamosságával a valóság imént felvillantott képét szövi továbbtűnő, színes álommá.”³

Különleges hangzást idéz elő ugyanakkor az op. 17 nr. 3 Asz-dúr mazurkában megjelenő felemelt 4. fok mollban, amikor nem társul hozzá bő szekund, de tercugrás követi.

A mazurkák témáiira jellemző a lendületes dallamvezetés, a lírikus érzelmek kifejezésére való törekvés. Gyakori a csúcshangok megnyújtása, kiemelése, így pl. az op. 17 nr.3 Asz-dúr mazurkában is használja a hangsor 6. hangját, azután a 7. hangra ugrik többször, majd a 8. hangra ugrik fel a dallam.

³ Kecskeméti István: Fryderyk Chopin: Mazurkák. In: A hét zeneműve. 1977/3 július-szeptember. Szerk. Kroó György. Budapest, 1977. 119p.

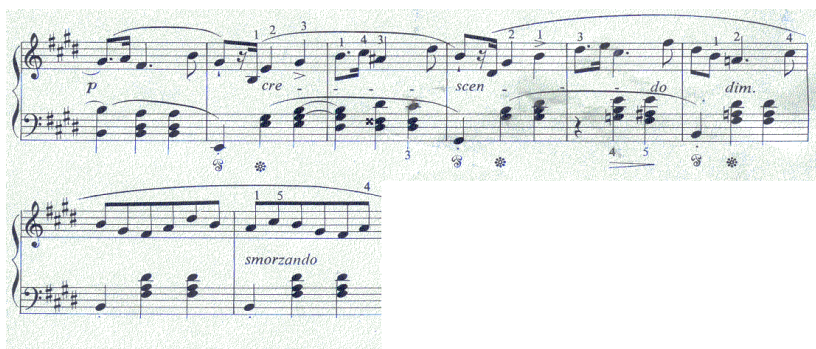

A mazurkákban a ritmus, a dallam, a szólamok, az akkordok felrakási módja is a népi hangzást, a táncos forgatagot, a vidám hangulatot idézi, vagy ábrándozó, szomorú érzelmeket fejez ki. Emellett a magányos, vagy párhuzamos szólamú menetek, a különböző magasságokban és mélységekben elhelyezkedő témák adnak egyedi színt a műveknek. A művek harmóniai gazdagsága a felhasznált akkordok sokféleségének, a melodikai díszítőelemeknek, váltóhangoknak, átmenő hangoknak, késleltetéseknek köszönhető. Ezekhez társul a ritmikai gazdagság, a szólamok elhelyezésének, az akkordok kiemelésének változatossága is. A mazurkák harmóniakészlete sokféle: a mű karakterétől, az érzelmi mondanivalótól függ, milyen lesz a hangzása. Az említett op.7 nr.1 B-dúr mazurkában érdekesség az V7-el induló, megismételt, 12 ütemes első szakaszban lengő basszusú kíséret feletti téma: kacér ritmus és nagy leugrások jellemzik. Gyakori a nóna használata és az ugrással elért alsó hangok alatt megjelent emelt IV fok alterált váltóhang megjelenése.

A művek hangnemi változatosságát a terjedelem és a zenei tartalom határozza meg. Vannak rövidebb, egyszerűbb, népi hangvételű mazurkák, melyeknek hangneme a klasszikus keretet követi, vannak olyanok is, melyek a legközelebbi kvintrokon hangnemeket érintik. Gyakori itt is a váratlan elkalandozás egy kromatikus, távoli területre. A nagyobb lélegzetű mazurkák hangnemi felépítése sokrétű, távolabbi hangnemeket érint. Szekvenciákat, hangnemi csúsztatásokat használ.

A művek formája: monotematikus, da capo szerkezetű, triós forma (az op. 17 nr. 3 Asz-dúr mazurka), rondóforma, határeset e kettő között, illetve refrénes forma. Az említett Asz-dúr mazurka klasszikusan összetett triós forma. Képlete: A B A C D C A B A. Az op. 7 nr. 1 B-dúr mazurka rondóforma. Gyakori formálási mód a motívumismétlés. Ilyen pl. az op. 17 nr.3 Asz-dúr mazurkában a tercváltó motívumismétlés (42-47.ütem),

míg az op. 7 nr. 1 B-dúr mazurkában ez egy kvintváltás: a második szakasza kvintváltó motívumokat tartalmaz.

A mazurkák terjedelme, formálási módja nagyon sokféle. Az 1840-es években keletkezett művek már kilépnek a szűkebb értelemben vett népies forma klasszikus kereteiből.

A szakaszok egymásba olvadnak, átrendeződnek a motívumok, bővítményekkel egészülnek ki a szakaszok, variált ismétlődések jelennek meg, fantáziaszerűvé válnak a darabok.

Schumann Chopinről írva, így nyilatkozott: “...úgy tűnik nekem, hogy minden zeneszerző felismerhető valamely szemmel-követhető sajátos kottaképről: Beethoven másképp fest a papíron, mint Mozart; ahogyan másféle Jean Paul prózájának a képe, mint amilyen a Goethe-é. Itt azonban – írja Schumann Chopin opus 2-es Don Juan-variációiról – olyan érzésem támadt, mintha csupa idegen szem, virág szemek, baziliszkusz-szemek, pávaszemek, leányszemek néztek volna rám csodálatos tekintettel...”⁴ Mazurkáiban is hasonló észlelhető: mind sajátosan mást fejez ki, más eszközzel, más érzelmi világot sugall számunkra. Személyes hangjára kétség kívül könnyen rá lehet ismerni.

Alekszander Szkrjabin

1872- 1915

A 19. század nagy orosz zeneszerzője 1872-ben született. A zenei kifejezés új szféráit kutatta. Kompozíciói lényeges tartalmi eltéréseket mutatnak az eszközök és a ritmika alkalmazásában. Ritmikája feszült, temperamentumos, élesen elvált a kortárs zeneszerzők stílusától. Kizárólag hangszeres zenét alkotott. Ezzel függ össze a ritmikai sajátossága, amely még szokatlan a romantikus zenevilágban és az új modern zenében.

⁴ Idézi: Kecskeméti István: Fryderyk Chopin: Mazurkák. In: A hét zeneműve. 1977/3 július-szeptember. Szerk. Kroó György. Budapest, 1977. 114p.

Műveinek stílusára kezdetben főleg Chopin hatott. Koncertjein sokszor hallhatták előadásában az ő műveit. Sajátos életszemlélete, a misztikus pillanatok iránti érdeklődése kihatott zeneszerzői tevékenységére.

Szkrjabin szinesztéziáját mások számára is érzékelhetővé kívánta tenni: némely művében a hangokhoz színek és fények társultak. Minden hangnak megfelelt egy konkrét szín, ezt színekörökben és a zongorabillentyűk színezésével ábrázolta. A zenének a színekkel való kapcsolata a zenei romantikában alapgondolat volt, Szkrjabinnál a megvalósítása túlnő a romantika elképzelésein, a modern zene jelenségeit előlegezi. Előkészíti az utat a modern zene kialakulásához.

Szkrjabin mazurkái

Szkrjabin műveinek többsége zongoradarab. Első tíz mazurkáját (az op.3-as sorozatot) 1888-1889-ben (16-17 évesen) írta, korai műveihez tartoznak. Gyakran játszotta saját műveit nagy átérzéssel, melyet a közönség csodálattal fogadott. Játéka nagyon egyéni, sokféle árnyalatot, könnyed és változatos agogikát használ, s ez adja a különös színt játékának. Szkrjabin zongorajátékára a finom rubato-játék és a rugalmas agogika jellemző, melyek a műveket hajlékonnyá teszik, a metrum fontossága nincs annyira hangsúlyozva. "Mint zongoraművész különösképpen nagyszerű pedálkezelésével tűnt ki." ⁵ Előadására jellemző a tiszta hangzás és feszült expresszivitás. Keldis a következőképpen fogalmaz: "Művészi elgondolásait azért valósítja meg zongoradarabokban, mert ez számára a legismertebb és legrokonszenvesebb hangszer." ⁶

Első időszakában (1900-ig) zongorára ír mazurkákat, prelűdöket és impromptuket. Kedvelt műfaja a prelűd és etűd, ezek végigkísérték zeneszerzői pályáját, de a mazurka is fontos mozzanata alkotói életének. A tíz mazurkában érezhető a szláv népi tánc jellemzője, jellegzetes ritmusa. Az impromptuiben ezek a ritmusok sokkal kifinomultabban jelennek meg. A mazurkában sokszor található szélesen kifejező, hosszan szárnyaló dallam. Fontos szerepet játszik a dallam mellett művészetének egy általánosan jellemző vonása: a szubdomináns harmóniak gyakori szerepeltetése. Mélabús hangulatra emlékeztetnek ezek a fordulatok. Későbbi darabjaiban misztikus, idealista hangulatok jelennek meg. „A gyerek Szkrjabin állítólag úgy szerette Chopin muzsikáját, hogy Chopin-kottákkal a párnája alatt

⁵ Keldis: Az orosz zene története. Budapest, 1958. 435 p.

⁶ Keldis: Az orosz zene története. Budapest, 1958. 439 p.

aludt éjszakánként.”⁷ Kétségtelenül hatott a zeneszerzőre Chopin zongoramuzsikája, különösen korai műveire. A mazurkák, keringők, prelűdök mind a Chopin-i műfajok jellegzetességeit mutatják. Ha összehasonlítjuk mazurkáit a Chopin mazurkákkal, sok hasonlóságra figyelhetünk fel. Akárcsak Chopinnél, ahol gyakran nem a metrum a meghatározója a mazurkáinak, Szkrjabinnál sem elsődlegesen fontos a metrum hangsúlyozása. Etűdjeiben is egyéni hangra törekszik. Ő maga írja barátjának: „Olyan dologról tudósítalak, mely számomra örvendetes, számodra talán érdektelen, ám a klasszikus hitvédelmező számára igen fájdalmas: egy általad is ismert zeneszerző három etűdöt komponált! Kvintekben (borzalom!), nónákban (mily perverz!) és... nagyszeptimekben (az utolsó szentségtörés?!). Mit fog szólni ehhez a világ?”⁸

A Szkrjabin mazurkák, a fisz-moll és a g-moll tempójelzései: Allegretto non tanto, illetve Allegretto. Ez is utal arra, hogy karakterükben hasonlóságot mutatnak. A fisz-moll mazurka és a g-moll mazurka is rövidebb darab.

A fisz-moll mazurka formája A B A forma. Az első megszólaltatott dallam teljes mértékben visszatér. Ez a főtéma.

A főtéma váltakozik egy lendületesebb, játékosabb témával. Ez még nem a B rész, de már más karaktert mutat a hallgatónak. Váltakozik a f-p dinamika.

⁷ Idézi: Pintér Éva: Alekszander Szkrjabin: Etűdök. In: A hét zeneműve. 1985 október-1986. szeptember. Szerk. Kroó György. Budapest, 1985. 363p.

⁸ Idézi: Pintér Éva: Alekszander Szkrjabin: Etűdök. In: A hét zeneműve. 1985 október-1986. szeptember. Szerk. Kroó György. Budapest, 1985. 371 p.

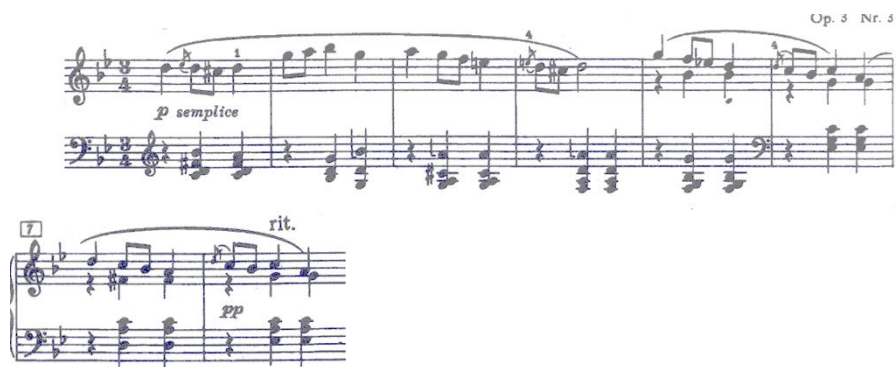

Ezután visszatér az A rész, melyet a D-dúrban lévő B rész követ. Ez sokkal fényesebb hangzású, mint a megelőző fisz-moll terület. Itt erőteljesebbé válik a dinamika is.

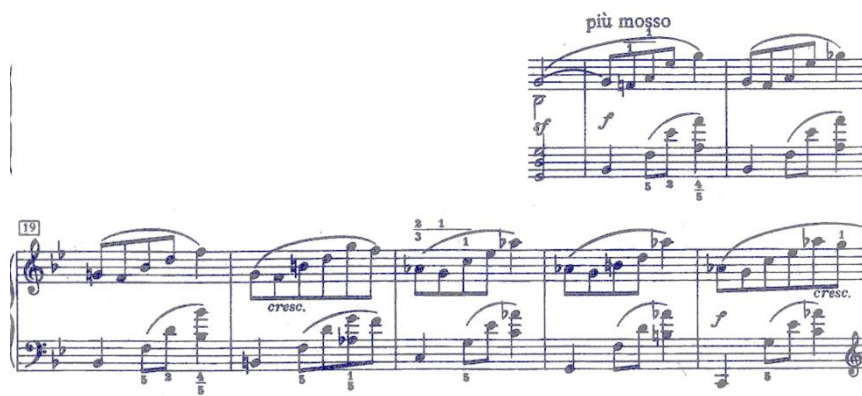

Ezen a három kottaképen megtalálhatóak azok a témák, melyek mindegyike más-más hangulatot fejez ki. Vidám, játékos és kellemes érzéseket vált ki bennem.

A g-moll mazurkában egy téma vonul végig a művön:

A dallam középrészében egy másik téma jelenik meg. Felgyorsul a tempó, más lesz a karaktere:

Ezután visszatér az első rész. Ezt követi az a dallam, mely elvezeti a művet a befejezésig. Habár összekapcsolja az eddigieket, mégis hangvétele fokozódást fejez ki. Olyannak tűnik, mintha a darab végső pontjáig mást hallanánk. Ugyanazt a témát más harmonizálással és a kíséretben más ritmussal halljuk. A mű egy g-moll akkorddal zárul.

A gisz-moll mazurka tempójelzés nélküli. Ebben a darabban is jellemző az ABA forma, ahogyan azt a fisz-moll mazurkában is láttuk. Itt még nyilvánvalóbb a formálás, mert a dallamanyag jobban elkülönül egymástól: különbözik dinamikában, dallamformálásban és a motívumok használatában is.

A főtéma majdnem ugyanúgy tér vissza a B rész után: némi változásokkal, kissé üresebb hangzással. A főtéma:

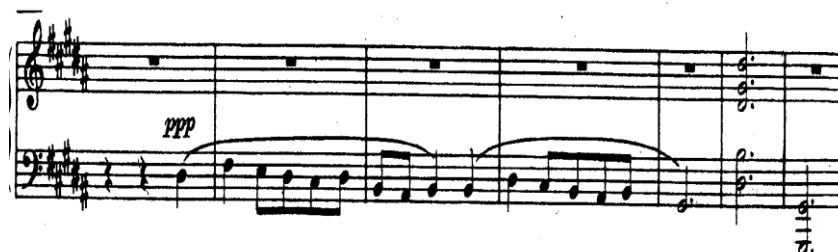
A dallamot továbbvezeti, majd kissé eljátszik a gondolattal, ezt a dinamikai jelzésekből is láthatjuk, gyakori a *f-p* váltás egyes motívumoknál. Átvezet a B részre, más karakterrel szólal meg. Eddig a dallam a felső szólamban volt, most átveszi az alsó szólam:

Kétszer megismétli, majd átvezet az A részre, amely most kissé csendesebben, melankolikusabban indul, a basszus egyszerűbb kíséretével. A periódus második felében visszatér az eredeti főtéma:

A darab az első részhez hasonlóan zárul, olykor kissé lehalkul, mintha visszhang lenne, majd tovább szövődik és az utolsó ütemben egyszerű hangzással, a fő témával, amely egy szólamban, a bal kézben csendül fel, s amellyel véget ér a darab.

Chopin és Szkrjabin között kétségtelenül megfigyelhető a szellemi rokonság: mindketten szláv zeneszerzők, mindkettőjük életművében megjelennek a mazurkák, a romantika korára jellemző harmóniak fűzésében is hasonlítanak. Bár Chopin már rég halott, mikor Szkrjabin megszületik, a Chopin-i hatás érezhető Szkrjabin zenéjében. Ez a hatás leginkább a prelűdökben, etűdökben és mazurkákban érhető tetten.

Felhasznált irodalom:

- Kecskeméti István: Fryderyk Chopin: Mazurkák. In: A hét zeneműve. 1977/3 július-szeptember. Szerk. Kroó György. Budapest, 1977. 112-122p.
- Pándi Marianne: Fryderyk Chopin: Andante spianato és nagy polonéz op.22. In: A hét zeneműve. 1985 október-1986. szeptember. Szerk. Kroó György. Budapest, 1985. 168-172p.
- Pintér Éva: Alekszander Szkrjabin: Etűdök. In: A hét zeneműve. 1985 október-1986. szeptember. Szerk. Kroó György. Budapest, 1985. 363-371p.
- Frank Oszkár: A romantikus zene műhelytitkai - II. Chopin: mazurkák, prelűdök, noktürnök, balladák. Budapest, Akkord Zenei Kiadó Kft. 1999. 145p.
- Keldis: Az orosz zene története. Budapest, Zeneműkiadó. 1958. 472 p.
- Kovács Sándor: A 20. század zenéje. Budapest, Tankönyvkiadó. 1988. 132-137 p.
- Kókai Rezső, Fábián Imre: Századunk zenéje. Budapest, Zeneműkiadó. 1961. 234 p. 49-51 p. ; 152-164 p.
- Valentyina Holopova: A 20. századi zene ritmusproblémái. Budapest, Zeneműkiadó. 1971. 144 -191, 275 – 277 p.